

", dated 28.03.2008 №2" On some issues of application by the courts of Ukraine of legislation when granting permits for the temporary restriction of certain constitutional rights and freedoms of man and citizen during the conduct of operational-search activities, inquiry and pre-trial investigation ", the resolution Council of Ministers of the USSR dated April 26, 1984, No. 189 "On the procedure for inspection of the condition of residential buildings in order to establish their compliance with sanitary and technical requirements and the recognition of residential buildings and dwellings unsuitable for living", p Class Cabinet of Ministers of Ukraine from 13.04.2011 number 461 "On the Procedure for the commissioning of completed construction projects."

As a result of the correlation of the normative definition of "housing of the person" noted the problematic aspects, in particular, that in Part 2 of Art. 233 CPC of Ukraine provided incomplete definition of the content of the concept of "housing", in connection with which there is a need to eliminate this disadvantage.

As a result of the study, it was concluded that examination of housing or other possession of a person through secret access to them is one of the permitted laws of the types of special activities of law enforcement agencies whose purpose is to obtain primary operational intelligence information, prevention and investigation of crimes.

Keywords: examination of housing or other possession of a person by secretly penetrating them, secret investigation (search) actions, units of the National Police.

УДК 340.12:342.15

В. М. Янко

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито механізм правового регулювання відносин із забезпечення народного суверенітету кримінально-правовими засобами. Висвітлено позицію щодо дефініції народного суверенітету та його кримінально-правової охорони. Виділено три стадії механізму правового регулювання відносин із забезпечення народного суверенітету. Звернуто увагу, що наявна в Україні система кримінально-правової охорони народного суверенітету з урахуванням останніх подій на Донбасі та в Криму потребує оновлення та повинна містити адекватну відповідь на усі нинішні та можливі форми загроз у цій сфері.

Ключові слова: народний суверенітет, механізм правового регулювання, кримінальне право, кримінально-правова охорона, суспільні відносини.

Постановка проблеми. Проголошення Конституцією України 1996 року нашої країни суверенною й незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою значно підвищило актуальність та значущість аналізу фундаментальних принципів, що лежать в основі конституційного ладу України та формують підвалини розвитку і взаємодії держави, суспільства та права. У системі цих базових принципів одну з ключових позицій займає принцип народного суверенітету, який установлює не лише те, що народ визнається в Україні носієм суверенітету і є єдиним джерелом влади (ст. 5 Конституції України), але й задає характер та тип відносин, що формуються між державою й громадянами в ході державно-правового розвитку

України. У цьому сенсі принцип народного суверенітету становить своєрідний рамковий принцип, відповідно до якого має формуватися й розвиватися система інших принципів суспільного та державного ладу України.

Проблема суверенітету та похідних від нього – «суверенітету народу» (народного суверенітету), «суверенітету нації» і «суверенітету держави» є однією з найбільш фундаментальних і складних проблем правової науки на сьогодні. У межах цієї публікації основна увага буде прикута саме механізму правового регулювання відносин із забезпечення народного суверенітету як основоположного принципу демократичної правової держави, якою, відповідно до Конституції, є Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про народний суверенітет у юридичній площині передусім розглядалося в науці конституційного та міжнародного права [1]. Окремої цілісної концепції кримінально-правової політики у сфері забезпечення народного суверенітету України у вітчизняній доктрині кримінального права до цього часу не сформульовано. Основна увага вчених (О. Костенка, В. Батиргарєва, Н. Нетеса, О. Бантишева, О. Шамари, І. Діордіца, М. Рубашенко, Л. Мошняга та ін.) [6; 1, с. 65-70] була прикута дослідженню проблем забезпечення державного суверенітету, проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів, що посягають на відносини, пов'язані з насильницькою зміною чи поваленням конституційного ладу, захопленням державної влади, територіальною цілісністю та недоторканністю України, забезпеченням національної безпеки.

Натомість проблеми кримінально-правової охорони народного суверенітету у вітчизняній кримінально-правовій науці окремо практично не розглядалися. Також належної уваги не приділено питанням щодо механізму правового регулювання відносин із забезпечення народного суверенітету, що створює додаткові ускладнення під час правозастосування.

Формування цілей. За мету ставимо з кримінально-правових позицій дослідити основні елементи та зміст механізму правового регулювання відносин із забезпечення народного суверенітету.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 2 Конституції держава України є суверенною та її суверенітет поширюється на всю її територію. Територія України в межах наявного кордону є цілісною й недоторканою. Стаття 5 Конституції України проголошує, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є *народ* (як певна соціально-історична спільність людей, узята на будь-якому етапі етногенезу), та визначає способи здійснення народовладдя: безпосередньо, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

Тлумачення терміна «народний суверенітет» міститься лише в рішенні Конституційного Суду України. Так, в абзаці 3 п. 4.1 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 05 жовтня 2005 року (справа про здійснення влади народом) «положення «носієм суверенітету... є народ» визначається, що «*влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, що походить від народу*». Згідно з пунктом 1

резолютивної частини цього рішення зазначене вище положення «треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною...» та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією та законами України*, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України [9].

Суверенні права, якими володіє народ, не зводяться лише до виборчого права, права доручення певним особам виконувати ті чи інші функції та права законотворчості. Ч. 2 ст. 5 Конституції України розширила перелік суверенних прав народу України, зокрема: «право визначати й змінювати конституційний лад в Україні належить тільки народові й не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами». Це конституційне положення висвітлює ще одне дуже важливе виключне (суверенне) право народу – право визначати й змінювати конституційний лад. Це підтверджується п. 1 ст. 85 Конституції України, яка не передбачає права Верховної Ради України на прийняття Конституції України, а також ст. 156 Конституції України, згідно з якою законопроект про внесення змін до розділів, які встановлюють засади конституційного ладу в Україні, після його прийняття у Верховній Раді України має затверджуватися всеукраїнським референдумом [8].

У теорії права категорія народний суверенітет також «живе скоріше як відповідна концепція, і основна її суть полягає у визначенні першоджерела влади» [13, с. 25]. *Народний суверенітет розуміють – як політико-юридичну властивість народу, що означає його здатність та реальну можливість бути верховним і повновладним суб'єктом у вирішенні найважливіших питань внутрішньої і зовнішньої політики у формах, що не заборонені Конституцією і законами* [4, с. 13]. При цьому, на жаль, народний суверенітет дійсно дуже часто сприймається поки що як декларація, фікція, утопія.

* Форми здійснення народного суверенітету, передбачені Конституцією України, традиційно поділяються на безпосередні та представницькі

Безпосередня (пряма) демократія – це безпосередня участь громадян в управлінні справами суспільства й держави, безпосереднє здійснення державної влади в межах усієї країни або в межах окремої її частини. Основними формами прямої демократії є вибори та референдуми. Право брати участь у виборах і референдумах закріплене лише за громадянами України, які мають відповідний віковий ценз.

Представницька демократія – це форма здійснення народного суверенітету, для якої характерним є те, що громадяни беруть участь в управлінні державою й суспільством через представників, обраних в органи державної влади та місцевого самоврядування. В Україні діють певні групи громадян держави, які є повноважними представниками населення, від імені та за дорученням якого вони приймають рішення, що стають обов'язковими до виконання. Група, яка представляє все населення держави, утворює загальнодержавний орган, що дістає право виступати від імені всієї держави й приймає рішення, обов'язкові до виконання на всій її території (ВР України). Поряд з колективними загальнодержавними органами можуть створюватися й одноособові органи, уповноважені виступати від імені держави (Президент). Група осіб, яка виступає від імені певної частини населення держави, утворює орган місцевого самоврядування, який може приймати рішення, що є обов'язковими до виконання в межах відповідної частини території країни.

Отже, виходячи з аналізу літературних і нормативно-правових джерел та відповідних положень рішення Конституційного Суду України, можна сформулювати дві основні ознаки принципу народного суверенітету:

1) *верховенство влади народу*, основною сутністю якого є право приймати остаточні та обов'язкові до виконання рішення;

2) *повнота влади народу*, яка характеризується обсягом його владних повноважень.

Що стосується другої обов'язкової ознаки народного суверенітету, то має рацію А.О. Селіванов, який вважає, що «народний суверенітет слід розглядати як природне право народу самостійно й у повному обсязі розпоряджатися своєю долею, створювати такий суспільний і конституційний лад, який відповідає його волі та інтересам...» [11, с. 309]. Конституційний Суд України в пункті 1 резолютивної частини свого рішення [8] таку характеристику суверенітету як «повнота влади», подає через формулювання «вся влада», а в підпункті 2.1 пункту 2 свого іншого рішення [7] уже використовує формулювання «вся повнота і верховенство влади в Україні належить народу».

Будь-які суспільні відносини в державі, зокрема ті, що пов'язані з реалізацією суверенних прав громадян, потребують свого належного правового регулювання. Не є винятком і сфера суспільних відносин, що пов'язані із забезпеченням народного суверенітету.

Так, загальнотеоретичне уявлення про механізм правового регулювання допомагає відобразити глибинний взаємозв'язок між окремими частинами правової системи. Правове регулювання (як інструмент соціального управління) за своїм призначенням спрямоване на упорядкування суспільних відносин та забезпечення позитивних інтересів їх суб'єктів, оскільки воно являє собою узгоджену систему взаємопов'язаних складових елементів.

Отже, правове регулювання соціальних відносин, як одна з форм правового впливу – це основна соціальна функція права. Особливою ознакою правового регулювання є наявність специфічного механізму, що забезпечує ефективність правового впливу на суспільні відносини, а зкупність правових (юридичних) засобів, за допомогою яких саме здійснюється такий вплив і складають поняття механізму правового регулювання.

Метою правового регулювання є – укріплення суспільних відносин, сприяння їх розвитку, оскільки найважливіший і безпосередній результат правового регулювання полягає завжди в правомірній поведінці громадян.

Щодо цілей правового регулювання, то вони зводяться до такого:

– закріплення за допомогою юридичних засобів уже наявних суспільних відносин;

– стимулювання тих суспільних відносин, що вже існують і відповідають загальному інтересу суспільства;

– створення умов для виникнення й розвитку нових форм суспільних відносин;

– вилучення з практики соціально небезпечних відносин.

Таким чином, механізм правового регулювання – це система правових засобів, за допомогою яких здійснюється упорядкованість суспільних відносин відповідно до мети та цілей (завдань) правового регулювання.

Як і будь-який складний процес механізм правового регулювання складається з певних взаємопов'язаних стадій. Так, *перша стадія* такого механізму визначає загальну дію юридичних норм, які регламентують умови виникнення прав та обов'язків, повноважень та відповідальності суб'єктів. *Друга стадія* пов'язана з виникненням конкретних суб'єктивних прав і обов'язків, тобто з виникненням правовідносин. Необхідною умовою цієї стадії, як уважає О.Ф. Скакун, стає юридичний факт (система фактів), з яким норми права пов'язують настання юридичних наслідків [12, с. 546]. *Третя заключна стадія* виникає у випадках неправомірної поведінки суб'єкта.

Оже, перша – найважливіша стадія механізму правового регулювання, пов'язана з нормативною регламентацією правового статусу народу, як носія суверенітету і єдиного джерела влади в державі та конституційно-правових правовідносин, що виникають у зв'язку з цим. Як уже було зазначено, сутність народного суверенітету закріплена ст. 5 Конституції України, яка проголошує: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [3]. За юридичною природою народний суверенітет є виразом конституційно-правових відносин, а народ – суб'єктом народного суверенітету, який виявляється як прояв державної волі її громадян, яка реалізується через конституційні інститути народного волевиявлення, вибори, усеукраїнський референдум, інші форми безпосередньої демократії, а також через єдиний представницький орган усього народу – Верховну Раду України. Це – основні форми реалізації народного суверенітету, які законодавчо закріплено в розділах III, IV та V Конституції України. Оскільки ж тільки народ висловлює свою суверенну волю, установлює основні принципи організації держави й суспільства, Конституція є єдиним юридичним актом, яка проголошує й захищає суверенітет народу [14, с. 19-20]. Не випадково європейська інтеграція, до якої прагне Україна, порушує питання для активного обговорення шляхів подальшого розвитку країни, і в цьому зв'язку – питання про те, якою мірою цей шлях передбачає залучення до процесів глобалізації держави, і чи не означає згода держави на відмову від одного з головних проявів демократичного устрою – суверенітету народу.

На другій стадії на підставі норм права та за наявності юридичних фактів виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів конституційно-правових правовідносин. Тобто загальні приписи правових норм трансформуються в конкретну модель поведінки конкретних суб'єктів. Особливістю механізму правового регулювання на цій стадії є те, що права громадян мають бути захищеними починаючи зі вступу в конституційно-правові правовідносини й закінчуючи їх припиненням. Тобто йдеться про окремі юридичні факти, наприклад: призначення виборів (референдуму), сам процес виборів, підрахунок голосів та оголошення результатів.

Підтвердження запропонованої тези зафіксовано в ст. 21 Преамбули до Загальної декларації прав людини, у якій зазначено, що: «Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися в періодичних і несафальсифікованих виборах, які повинні провадитися при загальному й рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [2]. Суб'єктивні права та юридичні обов'язки, які виникають у громадян у зв'язку з їх участю в конституційно-правових правовідносинах, крім Конституції України (розділи III, IV та V) також закріплено в спеціальних Законах України.

Правовою підставою останньої заключної стадії механізму правового регулювання є факт учинення кримінального правопорушення, а також наявність норм права, що встановлюють санкції за їх скоєння та визначають порядок застосування відповідальності. Правоохоронні органи України й посадові особи реалізують свою компетенцію через розслідування обставин скоєння кримінального правопорушення, установлення й покарання винних, а інша сторона – правопорушники – повинна зазнати заходів примусу, що застосовується від імені держави, і полягають у передбаченому законом обмеженні їх прав і свобод.

Отже, Кримінальний кодекс України має одним з найважливіших своїх завдань забезпечення засобами кримінальної юстиції охорони суверенітету України. Суверенітет держави поряд з повновладдям Українського народу як носія і єдиного джерела влади в Україні, територіальною цілісністю й недоторканністю державних кордонів виступає необхідною складовою конституційного ладу. Відповідно, і засади народного суверенітету в Україні охороняються нормами, передбаченими статтями 109 КК України (Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади) та 110 КК України (Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України). Спрямованість на охорону засад народного суверенітету зумовлює сумісне розташування в КК України норм, присвячених охороні конституційного ладу, державної влади та цілісності й недоторканності території України [10]. Однак, з огляду на безпосередній зв'язок народного суверенітету з державним, до злочинів, передбачених КК України, об'єктом яких виступає чи може виступати крім державного ще й народний суверенітет України, можуть бути віднесені й інші протиправні дії, відповідальність за які передбачено КК України.

Висновки. Отже, наявна в Україні система кримінально-правової охорони народного суверенітету з урахуванням останніх подій на Донбасі та в Криму потребує оновлення та повинна містити адекватну відповідь на всі нинішні та можливі форми загроз у цій сфері. У вітчизняній доктрині кримінального права до цього часу не сформульовано окремої цілісної концепції кримінально-правової політики у сфері забезпечення народного суверенітету України. Виділення злочинних посягань проти народного суверенітету зумовлено потребами кримінально-правової науки й практики. Воно надає можливість забезпечити комплексний підхід до протидії

найбільш небезпечним загрозам для народного й державного суверенітету України.

Використані джерела:

1. Батиргарєєва В. С. Щодо проблеми визначення кримінально-правових форм сепаратизму. *Право і безпека*. 2014. №1. С. 65–70.
2. Загальна декларація прав людини : прийнята й проголошена в Резолюції 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Людвік В. Д. Принцип народного суверенітету в історії політико-правової думки, теорії права та політичній практиці : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2009. 20 с.
5. Мірошниченко Ю. Р. Конституційно-правове забезпечення народовладдя в Україні : монографія / за ред. Ю. Л. Копиленка. Київ: Фенікс, 2012. 360 с.
6. Шемшученко Ю. С., Шаповал В. М. та ін. Правове забезпечення державного суверенітету України : монографія / за заг. ред.: Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2011. 300 с.
7. Рішення Конституційного Суду України від 10 червня 2009 року № 14-рп/2009. *Офіційний вісник України*. 2009. 03 липня. № 47. С. 58. Ст. 1594.
8. Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008 (у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі). *Офіційний вісник України*. 2008. 08 травня. № 32. С. 35. Ст. 1056.
9. Рішення Конституційного Суду України від 05 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 (справа про здійснення влади народом). *Офіційний вісник України*. 2005. 26 жовтня. № 41. С. 31. Ст. 2605.
10. Рубашенко М. А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. *Теорія і практика правознавства*. 2013. Вип. 2. URL: http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/el_zbirnik/2.2013/39_1.pdf.
11. Селіванов А. О. Суверенітет народу і публічна влада. *Влада в Україні: шляхи до ефективності* / за заг. ред.: О. Д. Святоцького. Київ : Ін Юре, 2010. С. 303–311.
12. Скаун О. Ф. Теория государства и права : учебник. Харьков : Консум; Ун-т вступ. дел, 2000. 704 с.
13. Сліденко І. Д. Теоретичні та конституційні засади народного суверенітету. *Конституція і народний суверенітет в Україні: проблеми теорії і практики реалізації* : зб. наук. праць / Т-во конституційного права ; за заг. ред.: В. М. Кампо, М. В. Савчина. Київ, 2008. С. 9–28.
14. Тодька Ю. Н. Конституция Украины : проблемы теории и практики. Харьков: Факт, 2000. 608 с.

Стаття надійшла до редколегії 23.01.2018

Янко В. М. Особенности механизма правового регулирования отношений по обеспечению народного суверенитета: уголовно-правовой аспект

В статье раскрывается механизм правового регулирования отношений по обеспечению народного суверенитета уголовно-правовыми средствами. Освещено позицию относительно дефиниции народного суверенитета и его уголовно-правовой охраны. Выделено три стадии механизма правового регулирования отношений по обеспечению народного суверенитета. Обращено внимание, что существующая в Украине система уголовно-правовой охраны народного суверенитета с учетом последних событий на Донбассе и в Крыму нуждается в обновлении и должна содержать адекватный ответ на все существующие и возможные формы угроз в этой сфере.

Ключевые слова: народный суверенитет, механизм правового регулирования, уголовное право, уголовно-правовая охрана, общественные отношения.

Yanko V. Peculiarities of the Mechanism of Legal Regulation of the Relations for Ensuring National Sovereignty: Criminal-Legal Aspect

The article reveals the mechanism of legal regulation of relations with the provision of national sovereignty by means of criminal law. The position on defining popular sovereignty and its criminal law protection is highlighted.

There are three stages of the mechanism of legal regulation of relations for ensuring national sovereignty. The first is the most important stage of the mechanism of legal regulation, which is related to the normative regulation of the legal status of the people, as the bearer of sovereignty and the sole source of power in the state and the constitutional and legal relations that arise in this regard.

At the second stage, based on the norms of law and in the presence of legal facts, there are subjective rights and legal obligations of subjects of constitutional and legal relations. That is, general rules of law are transformed into a concrete model of behavior of specific subjects. The peculiarity of the mechanism of legal regulation at this stage is that the rights of citizens must be protected from the entry into the constitutional-legal relationship and ending with their termination. That is, it is a matter of separate legal facts, for example: the appointment of elections (referendum), the election process itself, the count of votes and the announcement of results.

The legal basis for the final stage of the mechanism of legal regulation is the fact of committing a criminal offense, as well as the existence of rules of law that impose sanctions for their commission and determine the procedure for the application of liability.

It is noted that the existing system of criminal law protection of national sovereignty in Ukraine, taking into account recent events in the Donbass and Crimea, needs to be updated and should contain an adequate response to all existing and possible forms of threats in this area. In the national doctrine of criminal law, a separate holistic concept of criminal-law policy in the sphere of ensuring the national sovereignty of Ukraine has not been formulated by this time. The isolation of criminal offenses against popular sovereignty is due to the needs of criminal science and practice. It provides an opportunity to provide a comprehensive approach to counteract the most dangerous threats to the national and state sovereignty of Ukraine.

Keywords: national sovereignty, mechanism of legal regulation, criminal law, criminal law protection, social relations.